Turg’unova. N. D.
Farg‘ona davlat universiteti
Musiqiy ta’lim va madaniyat kafedrasi dotsenti, p.f.b.f.d. (PhD)
Namozova. D.T.
Farg‘ona davlat universiteti magistranti

AUDIO-DIDAKTIK VOSITALARNING MUSIQIY TA’LIMDAGI O‘RNI (INKLYUZIV TA’LIM MISOLIDA

XXI asr ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish jarayoni barcha sohalarda, xususan, musiqiy ta’limda ham innovatsion yondashuvlarni talab etmoqda. Shulardan biri — audio-didaktik vositalardan samarali foydalanishdir. Bunday vositalar, ayniqsa, inklyuziv ta’lim jarayonida, turli jismoniy imkoniyati cheklangan o‘quvchilar, jumladan, ko‘zi ojiz, kar-soqov yoki aqliy rivojlanishi sekin o‘quvchilar uchun nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’limda audio vositalarning o‘rni haqida A.Avloniy shunday degan edi:

“Tarbiyachi uchun eng muhim qurol — so‘zdir. Ammo so‘zning ta’siri, uning ohangi va tovushi bilan kuchayadi”.

Bugungi kunda esa bu fikr zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilib, audio-didaktik resurslar musiqiy tarbiya va estetik didni shakllantirishning muhim pedagogik omiliga aylangan.

Audio-didaktik vositalarning mazmuni va turlari xozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlarda ommalashib, tinglovchilar uchun qulayliklar yaratmoqda. Audio-didaktik vositalar deganda o‘quv materiallarini ovoz orqali yetkazish, eshitish sezgisi orqali idrok etish va qayta ishlashga xizmat qiluvchi texnik hamda metodik vositalar tushuniladi. Bular jumlasiga:

- audio yozuvlar (musiqa asarlari, nutqlar, darslik audio variantlari);
- podkastlar va elektron darslar;
- ovozli interaktiv dasturlar;
- audio kitoblar va eshitish asosidagi o‘quv platformalari kiradi.

O‘zbekistonlik olim Sh. Tursunova ta’kidlaganidek: “Audio-didaktik vositalar o‘quvchi shaxsining musiqiy eshitish qobiliyatini faollashtiradi, ularning idrok va estetik tafakkurini kengaytiradi[39]”. Bu vositalar yordamida o‘quvchi nafaqat musiqa tinglaydi, balki musiqiy tahlil, ritmni sezish, ohangni farqlash kabi ko‘nikmalarni mustaqil shakllantiradi.

Audio-didaktik vositalarning inklyuziv ta’limdagi ahamiyati kattadir. Jumladan, inklyuziv ta’lim — bu barcha o‘quvchilarning, shu jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ta’limga teng huquqli kirishini ta’minlovchi tizimdir. Ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun audio vositalar — asosiy o‘quv manbasi hisoblanadi.

Rossiyalik pedagog N.M. Nazarova fikricha: “Ko‘rish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar uchun eshitish axboroti asosiy bilish kanali bo‘lib, u orqali dunyo manzarasi shakllanadi[40]”.

[39] Tursunova Sh., *Musiqa ta’limida innovatsion texnologiyalar*, Toshkent, 2020
[40] Nazarova N.M., *Defektologiya asoslari*, Moskva, 2017

Demak, musiqiy darslarda audio-didaktik vositalarni qo‘llash, bunday o‘quvchilarda:

- tovush farqlash, intonatsiyani sezish, ritmni aniqlash;
- musiqiy eshitish xotirasini rivojlantirish;
- mustaqil tinglash va baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.
- Musiqa o‘quv fani ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi talabalar hayotida alohida o‘rin tutadi. Har bir darsda bolaning yanada samarali rivojlanishiga, ikkilamchi oq‘ishlarning oldini olishga yordam beradigan tuzatish ishlari olib boriladi: ob'ektlar va hodisalar haqida g'oyalarni aniqlashtirish va shakllantirish, vizual idrok etish, ixtiyoriy xotira, nutq va o‘quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim hisoblanadi.
- Musiqa darslarida beriladigan ma‘lumotlar ko‘zi ojiz maktab o‘quvchilarining dunyoqarashini kengaytiradi, ularning atrofdagi olam haqidagi bilimlarini boyitishga, hayotiy tajribani shakllantirishga yordam beradi. Jamoada, guruhda, mikroguruhda (juftlikda) ishlash vizual mahrum bo‘lgan talabalarga zarur ijtimoiy muloqot tajribasini beradi.
- Musiqa fani tufayli imkoniyati cheklangan o‘quvchilar ham sog‗lom odamlar, ham nogironlar teng imkoniyatlarga ega bo‘lgan zamonaviy jamiyatda hayotga tez moslasha oladilar. Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan talabalar uchun musiqa qo‘shimcha ma'lumot manbai, sevimli mashg'ulot, mumkin bo‘lgan kasb va muloqot usulidir.
- Zaif ko‘ruvchi o‘quvchi yoshlarning musiqiy savodxonligini shakllantirish texnologiyalari ushbu toifadagi o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlari va ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan bir qator innovatsion usul va usullarni o‘z ichiga oladi. Ushbu texnologiyalar musiqiy materiallarni moslashtirish va ulardan foydalanish, maxsus dasturlar va qurilmalardan foydalanish va har bir talaba bilan individual ishlashga asoslangan.
- Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi talaba yoshlarning musiqiy savodxonligini shakllantirishning asosiy texnologiyalaridan biri bu o‘quvchilarga musiqa tinglash, musiqiy terminologiya va turli janrlarni o‘zlashtirishga imkon beradigan ovozli dasturlardan foydalanishdir. Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi o‘quvchilarga ovozli signallar yoki ovozli teksturalar asosida o‘z musiqalarini yaratishga imkon beradigan maxsus dasturlar ham mavjud.

Zaif ko‘ruvchi o‘quvchilar uchun maxsus musiqiy yozuvlar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular kattalashtirilgan belgilar o‘lchamlari va qarama-qarshi elementlarga ega. Bunday yozuvlar o‘quvchilarga musiqiy notalarni yaxshiroq boshqarish va idrok etish imkonini beradi. Zaif ko‘ruvchi talaba yoshlarning musiqiy savodxonligini shakllantirishda talabalar bilan individual ishlash ham muhim rol o‘ynaydi. Musiqa o‘qituvchilari har bir talabaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishlari va o‘rganishga alohida yondashishlari kerak. Bunga turli xil ta'lim usullaridan foydalanish, eshitish va teginish sezgilariga e'tibor qaratgan holda darslar qurish, musiqiy qobiliyat va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan ota-onalar va mutaxassislar bilan faol muloqot qilish kiradi.

Ko‘zi ojiz o‘quvchilarda musiqiy savodxonlikni rivojlantirishga yordam beradigan bir nechta usullar mavjud. Ushbu usullardan biri audio o‘qitish metodikasi.

Audio trening - bu musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan klassik

musiqiy topshiriqlarning ovozli versiyasi.

Ushbu usul, ayniqsa, ko‘zi ojiz o‘quvchilar uchun juda samarali, chunki ular o‘zlarining ko‘rish qobiliyatiga tayanmasdan musiqa va turli xil musiqiy figuralarni aqliy ravishda namoyish etishlari mumkin.

Yana bir usul - bu maxsus o‘quv dasturlaridan foydalanish. Bu sizga turli xil musiqiy asarlarni tinglash va tahlil qilish, ularning ohangdor va ritmik tuzilishini aniqlash, asboblar va tovushlarni tanib olish imkonini beradigan dasturlar.

• Bunday dasturlar odatda mavjud interfeyslarga ega va ko‘rish qobiliyati past o‘quvchilar foydalanishi uchun moslashtirilishi mumkin. Masalan, O‘zbekiston ko‘zi ojizlar jamiyati qoshidagi 11-son maxsus maktabda o‘tkazilgan tajribalar shuni ko‘rsatdiki, dars jarayonida audio yozuvlar va ovozli interaktiv mashqlardan foydalanish o‘quvchilarning musiqiy idroki va diqqatini 30–40% ga oshirgan[41].

Pedagogik samaradorlik va metodik yondashuvlar natijasida shuni ta’kidlash mumkinki, audio-didaktik vositalar ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Masalan:

• O‘quvchi tinglov materiali tezligini o‘zi tanlay oladi;

• Darsdan tashqari mustaqil mashg‘ulotlar uchun resurslar yaratiladi;

• O‘qituvchi o‘quvchilarning eshitish asosidagi idrok faoliyatini monitoring qiladi.

Bu jihatdan UNESCO (2021) hisobotida qayd etilgan:

“Inclusive educationda raqamli va audio-resurslardan foydalanish o‘quvchilarning o‘z-o‘zini o‘rganish, hamkorlikda tinglash, nutq va eshitish faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi” [UNESCO Global Report on Inclusive Education, 2021].

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham **“Raqamli ta’lim” konsepsiyasi** doirasida musiqiy audio-resurslar (maktab darsliklariga audio ilovalar, “Maktab TV” darslari, “UzEdu” platformasi) joriy etilmoqda.

Audio-didaktik vositalarni keng joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud:

• texnik bazaning yetarli emasligi;

• maxsus tayyorlangan ovozli materiallar kamligi;

• o‘qituvchilarning audiopedagogika bo‘yicha metodik tayyorgarlik darajasi pastligi.

Shu bois, quyidagi yechimlar tavsiya etiladi:

1. Maxsus audio-laboratoriyalar tashkil etish;
2. Musiqa o‘qituvchilari uchun “audio-didaktik metodika” modullarini joriy etish;
3. Inklyuziv ta’lim muassasalari uchun moslashtirilgan ovozli darsliklar va qo‘llanmalar yaratish.

XULOSA

Audio-didaktik vositalar musiqiy ta’limda, ayniqsa, inklyuziv ta’lim tizimida, o‘quvchilarning eshitish, idrok, ritm va estetik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi samarali pedagogik mexanizmdir. U nafaqat axborot manbasi, balki o‘quvchini ijodiy faoliyatga jalb etuvchi interaktiv vosita sifatida ta’lim sifatini oshiradi.

[41] Qo‘ziyeva N., *Musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish metodlari*, 2022

O‘zbekiston ta’lim tizimida audio-didaktik yondashuvlarni keng joriy etish, shubhasiz, imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirish va ularni madaniy hayotga to‘laqonli integratsiyalash uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (IXTIBOSLAR RO‘YXATI):

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. — Toshkent, 1913.
2. Tursunova Sh. *Musiqa ta’limida innovatsion texnologiyalar*. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
3. Nazarova N.M. *Defektologiya asoslari*. — Moskva: Akademkniga, 2017.
4. Qo‘ziyeva N. *Musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish metodlari*. — Toshkent, 2022.
5. UNESCO. *Global Report on Inclusive Education*. — Paris, 2021.
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Raqamli ta’lim konsepsiyasi 2030*. — Toshkent, 2023.